

Vekolînek Derbarê Gotinên Peşîyan Ên Kurmancî De

Mustafa ÖZTÜRKⁱ

Puxte: Heta îroj derbarê gotinên pêşiyên Kurmancî de hin xebat hatine avakirin, lê çawaniya van xebatan bi piranî ji hewldanên berhevkirinê pêk tînin û hejmara yênan ku agahiyên teorîk didin niha pir kêmtir in. Derbarê gotinên pêşîyan ên Kurmancî de kêmasiyeke din jî xebatên senifandinê ye. Senifandin, jî bo têgihîştina mijarekê gelek girîng e. Gotinên pêşîyan ên Kurmancî, jî aliyê wateyên wan ve (wateya mecazî/wateya rasteqînî) û jî aliyê taybetmendiyên vegotinên wan ve dikarin bînin senifandin.

Di vê gotarê de hewl hatiye dayin ku, derbarê gotinên pêşîyan ên Kurmancî de wekî pênasê, senifandin, nirxandin û hwd. vekolînek bê kirin û jî vê vekolîne bigihîjin hin encamên akademîk. Ji bo vê yekê jî li gorî rêgezên akademîk agahiyên heyî li ber çavan hatin girtin û derbarê gotinên pêşîyan ên Kurmancî de hin daraz hatin parvekirin.

Peyvên Sereke: Gotinên pêşîyan, Kurmancî, pênasekirin, senifandin.

Kürmancca Atasözleri Üzerine Bir İnceleme

Öz: Bugüne kadar Kürmancca atasözlerine yönelik birtakım çalışmalar yapılmış olmakla beraber, bu çalışmaların daha çok derleme niteliğinde olduğu ve yeteri kadar teorik malumat vermekten yoksun olduğu gözlemlenmektedir. Bu konudaki diğer bir problem de tasnif çalışmalarının eksikliği veya yetersizliğidir. Bilindiği gibi, belli bir konuda daha kapsamlı bilgiye ulaşmak açısından tasnif çalışmalarının önemi büyüktür. Bu bağlamda Kürmancca atasözleri, mecaz/gerçek anlam ve söyleyiş özellikleri bakımından ayrı ayrı tasnif çalışmasına tabi tutulabilir.

Bu çalışmada Kürmancca atasözleri tanım, tasnif, değerlendirme gibi başlıklarla ele alınarak bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmış ve ulaşılan sonuçlar akademik bir üslup çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Kürmancca, tanımlama, tasnif.

ⁱ Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniv., Edebiyat Fak., Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafaozturk47@gmail.com.

A Research About Kurmanji Proverbs

Abstract: Proverbs are understood that there have been some studies on Kurdish proverbs so far. However it seems that these studies mostly consist of compilation studies and it seems that they don't provide enough theoretical information. Another problem in this area is that the classifying of such studies are not enough or are rare. As it is known, classification has great importance for a better understanding of the subject. Proverbs, in terms of their meaning (metaphor meaning/real sense) and narrative features, are possible to be classified separately in different ways. In this article, some academic inferences in the topics such as description, classification and evaluation about Kurmanji proverbs have been tried to be reached. For this purpose, in the light of academic principles, considering the information available some judgments in Kurmanji proverbs have been shared.

Keywords: Proverbs, Kurmanji, description, classification.

Destpêk

Wêje, neynika çand, dîrok û jiyana neteweyan e. Ji ber ku binyada wêjeya gelêrî, rasterast ji aliyê gel ve bi awayekî kolektîfî hatiye avakirin, wê pêwira neynikîyê bêhtir tîne cîh. Ji ber vê hindê weke derûnasî, civaknasî, dab û nerît, perwerdehî, hîndekarî, paradîgma û hwd. a Kurdan herî zêde di berhemên gelêrî de tên dîtin.

Ji sedemên cûr bi cûr neteweya Kurd, ji nivîsê bêhtir xwediyê çandek/wêjeyek devkî ye. Ji ber ku çanda nivîskî pir pêş neketiye, gelê Kurd hest û raman, şîr û şahî, keser û hêviyên xwe di nav kevneşopiyêke zargotinê de, heta demêke nêzîk tenê bi awayêke devkî û kolektîfî hilberandiye û li pêy wê re jî dev bi dev, guh bi guh û nifş bi nifş veguhizandiye. Ji ber vê yekê ziman, çand û zargotina Kurdî gelek dewlemend, kûr û berfireh e.

Di wêjeya Kurdî ya gelêrî de yan jî di zargotina Kurdî de ji bo ravekirina hest û ramanan gelek texlîdên teşeyên wêjeyî hene. Gelê Kurd ji dîrokeke pir kevin û vir de li gorî rê û rêbazên tradîsyona devkî, çî bi rêya helbestkî (qewlêrk, zêmar, destan, mamik, zûgotinok û hwd.) û çî bi rêya pêşşankî (çîrok, xeberoşk, gotinên pêşiyên û hwd.) gelek teşeyên wêjeyê bi kar anîye. Ji nav van teşeyên gelêrî yên navborî de gotinên pêşiyên, xwedî girîngiyêke bi taybet û bi hêz e.

Di nav neteweyên cîhanê de, ji nava hemû teşeyên wêjeya gelêrî de, yeka herî berbelav û kêrhatî gotinên pêşiyên e. Lewma em dikarin gotinên pêşiyên, ji aliyê hebûnê û bikaranînê ve wekî cûreyêke gerdûnî bihesibînin. Ji kîjan netewe, civak an xwemalîbûnê be ferq nake, kesên ku serlêdana gotinên pêşiyên nekin hema hema tune ye. Wekî gelên din Kurd jî, li gorî derfetên zimanê xwe û çarçoveya fikirîna xwe ya kolektîfî hilberîneriya gotinên pêşiyên kiriye.

Bêguman, di wêjeya Kurdî ya gelêrî de wekî cûreyên din, gotinên pêşîyan jî berhemên piralî ne. Di vê xebatê de em dê hewl bidin ku, hin taybetmendiyên gotinên pêşîyan ên zaravaya Kurmancî li ser mînakên aşkera bikin, her wiha bi rêya pênasekirin, senifandin, amajekirin û nixandinan piralbûna gotinên pêşîyan ên Kurmancî destnîşan bikin. Pêwîst e ku berî her tiştî, meriv li ser pênase û hin taybetmendiyên gotinên pêşîyan ên berbiçav raweste û qe nebe sînore wê bi awayeke giştî destnîşan bike.

1. Pênase û Bi Giştî Hin Taybetmendiyên Gotinên Pêşîyan

1.1. Pênase: Gotinên pêşîyan, texlîdeke ji wêjeya gelêrî ye ku, serborî, tecrîbe û rabirdûya civakan bi awayekî zargotinî û bi bandor rave dike. Gotinên pêşîyan; raman û hestên rayagiştî, nexşerêya helwesta jiyana neteweyî, rengvedana zanist û çanda gel, paşxaneya daneheva civakî û hilberînên binehişa kolektîfî ye.

Heta vê demê gelek akademîsyen an lêkolîner, derheqê gotinên pêşîyan de pênaseyên ji hev cuda destnîşan kirine. Asım Aksoy wisa gotiye: *Gotinên têrwate ne ku, xwe dispêrin ceribandinên bav û kalên me. Ew ceribandin piştî demên dirêj hatine bidestxistin ku darazan bi awayekî giştî dixê nav ramanên zanistî an jî pendgirtinê. Ji teşeyên qalibgirtî pêk tên û ji aliyê gelemperiya civakê ve hatine pejirandin.*¹

Şükrü Elçin jî wisa nixandiye: *Van berhemên ku dahênerê wan yê ewil em nikarin tesbît bikin, hevokên bi hikmet in ku dikarin sûdê ji ol, sinc, hiqûq, aborî, perwerdehî, dab û nerît, bûyerên sirûştî, teknîk û hwd. wergirin û dikarin bibin rêgezên jiyane. Gotinên pêşîyan, carinan jî bi teşeya pêkenokekê, bi nivîs û vegotinê, nîfş bi nîfş tên veguhizandin.*²

Derbarê vê xalê de Kadri Yıldırım jî pênaseyeke wisa diyar kiriye: *Gotinên pêşîyan, gotinên qalibgirtî yê ku di demên berê de ji aliyê pêşîyan ve hatine gotin û ceribandinên wan ên cûr bi cûr nîşan didin û nîfş bi nîfş heta roja me neqilkin wekî "gotinên pêşîyan" tên binavkirin.*³

Wekî ji pênaseyên navborî jî tê xuyakirin, bêguman hin taybetmendiyên gotinên pêşîyan yê din jî hene⁴. Gotinên pêşîyan, ji teşeyên qalibgirtî pêk tên. Ji ber ku rawestar in, teqez meriv nikare bêjeyên wan bi yeka din biguherîne. Di gotina "*Sifra merdan tim raxistî ye.*" de, bêjeya "*raxistî ye*" nêzwateya bêjeya "*amade ye*" ye. Lê dîsan jî, ji ber qalibgirtina van vegotinan em nikarin vê bêjeyê yan yeka din di şûna hev de bi kar bînin.

¹ Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 37.

² Elçin, Şükrü, "Atalar Sözü", *Türk Dünyası El Kitabı*, Üçüncü Cilt Edebiyat (2. Baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay., Ankara, 1992, s. 348.

³ Yıldırım, Kadri, *Kürtçe Dilbilgisi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yay., Mardin, 2012, s. 389.

⁴ Bo agahiyên berfireh bnr.: Parlatur, İsmail, *Atasözleri*, Yargı Yay., Ankara, 2008; Sakaoğlu, Saim, "Atasözlerimizin Yapısı", *Türk Folkloru Araştırma Yıllığı Belleten* 1974, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, 1975, ss. 133-141.

Gotinên pêşyan, bi kurtî û bi puxtedarî tèn avakirin. Her çend awarteyên wê hebin jî, bi piranî jî hevokekê yan ji du hevokan pêk tèn. Ji bilî van gelek taybetmendiyên wan ên din jî hene. Ravekirina ramanên gel ên hevpar, xwedîbûna nirxdarazên neteweyî, helwestên misoger, vegotinên xwerû, dîdaktîkbûn û hwd. hin taybetmendiyên din ên gotinên pêşyan in.

1.2. Li Bal Neteweyên Din Gotinên Pêşyan: Wekî tê zanîn, bikaranîna gotinên pêşyan tenê ne di zargotina Kurdan, di ya hemû neteweyan de heye. Ji ber ku ev texlîda zargotinê, di jiyana mirovan ya rojane de gelekî tèn bikaranîn, di nava hemû çînên civakî de berbelav in. Her wiha ji bilî hêsanbûna bikaranîna wan, ji ber ku bandor û xweşikahiyê didin vegotinê pir hatine/tên tercîhkirin.

Heta îro, li ser rûyê erdê çî netewe yan jî civak hebin, ji derfetên vê cûreya wêjeyê sûd werğırtine. Kesayetên ku di nava civakeke xwedan kevneşop de rabûne, ji bo ramanên xwe yên di eqlê xwe de bi awayekî karîger û hunermendî ragihînin û hestên dilê xwe yên dûdirêj û cûr bi cûr bi rengekî kurt îfade bikin, ev hevokên ku di binyada wan de mîrateyeke pir kûr, têrwate û dewlemend heye bikar anîne.

Ji ber ku gotinên pêşyan li cem hemû neteweyan heye û di heman fonksiyonê de tèn bikaranîn û ya girîngtir, ji her aliyê fonksiyonalîteyê ve xwedan heman taybetmendî ne, li hemberî vana em dikarin bibêjin ku gotinên pêşyan, diyardeyeke gerdûnî ye.

Tirkên beriya Îslamiyetê ji gotinên pêşyan re wekî "*Saw/Sab*" binav dikirin. Di serdema Osmanîyan jî wekî "*Darb-ı Mesel* (Pirjimareya wê, *Durûb-ı'l-Emsâl*) dihat binavkirin. Dema niha jî bi têgînên "*Atasözü*" an "*Atalar Sözü*" tê binavkirin. Di zimanê Erebi de bi têgînên "*Hikme*" û "*Mesel*" tê binavkirin. Her wiha ji zimanên rojavayî Ingilîzî de wekî "*Proverb*" û Fransîzî de bi "*Proverbe*" tê binavkirin.⁵

Wêje, ji aliyê hilberîniyê ve her çend bizaveke neteweyî yan herêmi be jî, tim û dayim ne wisa ye. Dibe ku bi rêya têkildariyên cûr bi cûr, çandên ji hev dûr, hevbandor bibin. Carinan meriv dibîne ku, li hin çand û welatên ji hev cuda bêje, çîrok, destan, efsane, helbest, stran û biwêjên pir nêzîkî hev rû didin. Meriv dikare bibêje ku ev rewş ji ber hevbandoriyê ye. Ev hevbandorî ji bo gotinên pêşyan jî derbasdar e. Gotinên pêşyan, dikare li gorî dem, erdnîgarî, zayend, ol, torê hwd. bi cûr bibin. Di encama vê cûr bi cûrbûnê de jî, dikare gelek wariantên gotinên pêşyan yên di heman rengî de derkevin holê. Pêkan e ku heman gotineke kevneşopî ya di hişê mirovekî de, di hişê yekî din de jî hebe.⁶

Pêgirên ekola Fînî jî, derbarê belavbûna berhemên civakan de xwedan teorî û tezên balkêş in. Li ser rê û rêbazên belavbûna berhemên folklorîk

⁵ Bkz.: Beyzadeoğlu, Süreyya, "Durûb-ı Emsâl-i Osmanîyye'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimler", *İlmî Araştırmalar*, S. 19, 2005, ss. 23-33.

⁶ Başaran, Uğur, "Atasözlerinin Kalıpsallığı Üzerine", *Turkish Studies*, Volume 8/9 Summer 2013, s. 760.

şibandinek pir di cîh de kirine. Ev teşbîh ji bo hemû cûreyên wêje yan çandên neteweyan, wekî giştî derbasdar e:

... çawa ku dilopek av li nava golekê dikeve û li dora xwe xelek bi xekek, pêl bi pêl tevgerêkê çêdike, vegotina gelêrî jî ji cihê ku derdikeve wilo li dora xwe wekî xekekên ava golê belav dibe. ...⁷

Di gotinên pêşîyan ên Kurmancî de ji bo vê ravekê mînakeke pir guncan heye: **"Gûzek gûzek dibe dîzek."** Di gelek çand û wêjeyên biyanî de, gotinên ku rasterast ne di heman teşeyê de bin jî, yên di heman wateyê de hene. Ev gotin, di çanda Tirk, Erebi, Faris, Elman, Litwanî, Frensîz, Hûngarî û Slowakiyan de hema hema di heman wateyê de heye.⁸ Wateya ku ev gotina Kurmancî ya navborî îfade dike, li cem neteweyên din wisa ketiye teşeya gotinên pêşîyan:

Li cem Tirkan "Damlaya damlaya göl olur.", li cem Ereban "قطرة على قطرة اذا.", li cem Farisan "انفتحت نهر", li cem Elmanan "Viele Pfennige machen einen Talel.", li cem Lîtwaniyan "Dék grūdā prie grūdo pripilsi aruodā.", li cem Frensîzan "Les petits ruisseaux font les grandes rivieres.", li cem Hûngariyan "Sok csepp követ vāj.", û li cem Slowakiyan jî, "Jedna kvapka vytvorí jazero."⁹

1.3. Bikaranîna Hunerên Wêjeyî (Ciwankarî): Gotinên pêşîyan, gencîneyeke wisa ye ku derbirîn û vegotinên wan bi bandor in. Dema ku mirovek, di jiyana xwe ya civakî de li bûyer an rewşeke diyar rast bê, hest û ramanên xwe her caran nikare bi awayekî hûrgilî rave bike. Divê gotinên xwe bi kurtî û bi bandor diyar bike. Gotinên pêşîyan derfeteke wisa peşkeşî ew endamên civakê dike.

Carinan ramanên ku di du-sê rûpelan de bîna amajekirin, bi rêya gotineke pêşîyan, tenê bi hevokê tîna amajekirin. Sedema vê kêrhatîbûnê, ji bilî gelek tiştên din, ji ber dewlemendiya paşxaneyê vî cûreyê wêjeyê ye. Hêmaneke din a ku paşxaneyê gotinên pêşîyan dewlemend dike, bikaranîna hunerên wêjeyî ye. Em dikarin bibêjin ku, hema hema di temamê gotinên pêşîyan de hunereke wêjeyî heye. *Di gotinên pêşîyan de rêbazeke pisporî, vegotineke tesîrker û bawerkêr heye. Digel ku ji sed salan vir de tîna bikaranîna û her roj tîna bîhîstin, di*

⁷ Hikmet, Bedran, "Li Gorî Teoriyên Nûjen Nêrîneke Giştî li ser Folklorê Kurdî", *Edebiyatî Kurdî Ya Gelêrî Dîrok, Teorî, Rêbaz, Lîteratûr, Berawirdî-1* (Ed. Ramazan Pertev), Weş. Awesta, Stenbol, 2015, r. 45.

⁸ Mînakên hatine dayin ji van gotaran hatine wergirtin: Tûm, Gûlden, "Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü", *Turkish Studies*, Volume 5/4, Fall 2010, s. 670., Beyzadeoğlu, Süreyya, "Durûb-ı Emsâl-i Osmanîyye'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimler", *İlmî Araştırmalar*, S. 19, 2005, s. 30.

⁹ Van gotinên pêşîyan ên biyanî, wergerên wan bi zimanê Kurmancî wisa nin: Tirkî: "Dilop bi dilop gol çêdibe.", Erebi: "Gava dilop dilop kom dibin, dibe çem.", Farisî: "Dilop bi dilop kom dibin, ji nişka ve çem/derya çê dibin.", Elmanî: "Gelek quruş dibin lîra.", Lîtwanî: "Zadê xwe bîn ber hev, tê embarê pêk bîne.", Frensîzî: "Çemên piçûk, çemên mezin pêk tînin.", Hûngarî: "Gelek dilop, kevir qul dikin.", Slowakî: "Heke hûn xwediyê tiştên hindik bin jî, demeke din ew dê zêde bibin."

*nava van peyvên ku nûtbûna xwe wenda nakin de, rêbazên vegotinê yên cûr bi cûr û hunerên wêjeyî hene.*¹⁰

Wêje, hunereke wisa ye ku vegotina wê bibandor û biestetîk e. Hunera wêjeyê ev bandorkerî û estetîkbûnê gelek caran bi rêya hunerên wêjeyî (ciwankarî) bidest dixê û her wiha bi bêjeyên hindik ravekirina tiştên zêde dabîn dike.

Ji ber ku gotinên pêşyan, bi kurtî diyarkirina hest û ramanên dûdirêj in, divê ji hunerên wêjeyê sûd were girtin. Ev yek, wekî pêwîstiyekê tê dîtin. Em dê li ser çend mînakên ku ji hunerên wêjeyî sûdwegirtî ne rawestin:

Kar û zerar hevalê hev in: Di navbera "*kar-zerar*" de hunera tezatê heye.

Keç û kurên malê, gulê dê û bavê: Keç û kur bi gulê hatiye şibandin. Di vir de hunera teşbîhê heye.

Hevalê barê ketî tune ye: "*Barê ketî*" meriv dikare hem di wateya rasteqîn (Dibe ku bi rastî behsa barekî ketî hatibe kirin) û hem a mecazî de (dibe ku mebest, rewşa xirab be) fêm bike. Ji ber vê yekê di vir de hunera kînayeyê hatiye bikaranîn.

Bertîl kevîran nerm dike: Di vir de hunera mîbalexe heye. Li gorî sewirîna vê gotinê bi bertîl kevîr nerm dibe, lê ev ne tiştêkî ji rêzê ye û ne asayî ye. Nermbûna kevîr mîbalexe ye.

Malek bi yek be gundek, gundek bi yek be eşîrek, eşîrek bi yek be dûgelek pê nikare: Bêjeyên mal, gund, eşîr, dûgel û yekbûn tevekê wan bi hev re têkildar in, her wiha ev bêjeyana li derdora têgîna yekîtî/komeleyatîyê hatine civandin. Ji ber vê hindê, di vir de hunera tenasubê heye.

1.4. Rasteqîniya/Nakokiya Gotinên Peşyan: Wekî tê zanîn, gotinên pêşyan daraz û tecribeyên gel ên hevpar in. Her wiha ev daraz û tecribeyên ku ji demên kevîr de weke mîrateyan gihîştîye heta roja me. Gotinên pêşyan, ji aliyê rasteqîniya xwe ve, bi gelemperî bêşaşîtî û rast tîr pejirandin. Hal ku ev e, tevahiya gotinên pêşyan her tim ne rast in. Gelek caran em dibînin ku, di hin gotinên pêşyan de, ji aliyên nêrîn, nîrxandin û darazan ve nakokî, çalexwarîtî yan jî şaşîtî hene.

Bo nimûne, di gotinên pêşyan de pesindayîna zor û qewetê bi mînaka "Zêr zane, zor zane." hatiye diyarkirin. Di yeka din de jî ev pesindayîna bi mînaka "Zor gêzerê radike." hatiye kirin. Lê berevajî van mînakên, di gotineke din de wisa hatiye gotin: "Dinya ne bi zorê ye, bi dorê ye." Em di van mînakên ku nakokî hev in de têdigihîjin ku, di gotinên pêşyan de her tim yek rasteqînî nayê xebardan. Bi awayeke zelal tê xwuyakirin ku, li gorî rewşa têdeyî nêrînan gel jî tîr guhertin.

¹⁰ Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1978, s. 25.

Dema ku meriv mînakên gotinên pêşiyên bihûrgilî tehlîl dike, meriv nikare bêje ku gotinên pêşiyên ji sedî sed daraz û ramanên rast dihewînin. Pêşiyên gelan, carînan li gorî rewşa bûyerê gotinên nakokî hev gotinin, an jî dibe ku gotinên li gorî rewşa iroyîn çewt dixwuye, di şert û mercên wê demê de bimantiq bûn û derbasdar bûn. Dîsan dibe ku derbarê daraza gotinekê de gel, wê demê xwedî zanistiyên nerast bûn, li gorî xwe rastiya xwe gotine. Çawan be jî, heke gotinek di nava gel de ketibe tedawilê û gihêştibe nîşên wekî din, çiqas şaşîti û nakokîyan vehewîne jî, dema ku meriv şert û mercên wê demê yan wê deverê li ber çavan bigire, bi teqez dê rastiyeke wan gotinan dîsan jî hebe. *Derbarê nakokîya gotinên pêşiyên de em dikarin li ser du xalan rawestî. A yekem ew e ku, di hundurê gotinekê yan jî di navbera zêdetir gotinan de nakokî hebe. Ya duyem jî ew e ku di hin peyamên gotinan de darazên dijberî sinc û nîrxên rayagiştî hatibe hewandin.*¹¹

Li ser hin mînakên em dê çêtir karibin nakokiyên/şaşitîyên gotinên pêşiyên bidin fehmîkirin:

Kumê rastan tim qetiyayî ye: Di vê gotinê de “rastî” wekî têgîneke bizirar hatiye teswîrkirin. Hal ku ev e ji mêj ve rastî (dirustî), weke dilpakîyeke mirovatîyê hatiye pejirandin û her dem ji aliyê ol, bîrdozî û pergalên fikirînan ve hatiye teşwîqkirin.

Xwediyê xêra, dibe ‘evdalê ber dêra (dîwara): Ev gotin, rewşa qencîkera ya zordemayînê angaşt dike. Rewşa qencîker, bi awayekî “li ber dêra/dîwara mabûnê” hatiye îzahkirin. Le belê qencîkerî, xêrxwazî û keremkarî di nava civatan de wesfên erênî ne û ti carî encama qencîkeriyê wekî neyînî nayê ravekirin.

Mêrê Kurmanc wexta têr dixwe, ya jinekê dîrevîne ya jî mêrekî dikuje: Ev gotin ji aliyê Kurdan ve wekî xwepiçûkxistinê, ya rastir jî wekî xwerexnekirinê tê gotin. Lê ev gotinên ku darazên gelemperîkirinê dihewînin, ti caran nayên pesendkirin û ji xwe darazên wisa li dijî rêgezên zanistî ne.

Çêlikên maran bê jahr nabin: Ev gotin bi awayeke gelemperîkirinê hatiye vegotin. Ji vê gotinê mebest ew e ku, heke tiştê ne baş be, ya ku jê der bibe jî dê ne baş be. Ango tiştên erênî erênîyan, tiştên neyînî jî neyînîyan diweldîne. Lê ev nêrîna carînan rast be jî, tim û dayim rastiyeke nahewîne wisa ku; dîroka mirovatîyê gelek caran peyitandîye ku ji desthilatdarên zorbaz mirovên dadperwer wêlidiye. Her wiha ev her du gotinên pêşiyên jî di heman wateyê de hatine bikaranîn: “Her giha li ser koka xwe şîn tê.”, “Fexikê şêra şêr e.”

Mînakên ku nakokîyan an çewtîyan/nerastîyan dihewîne bi vana re ne sînordar in. Hin mînakên wekî din wisa ne:

¹¹ Ayaz, Eyüp Sertaç, “Türk Atasözlerinde Çelişki”, Ordu Üniv. SBE Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Semp., 28-30 Nisan 2011 Ordu, s. 834.

“Limêja Kurmanca ne îbadet e, adet e.”, “Gurê ku ne dijminê min e, bila hezar salî bijî.”, “Bi dinyê bişêwir, bi aqilê xwe bik.”, “Heçî li hespê hevalan siwar e, tim peya ye.”, “Hevalê ku bêje ‘heval heval’ nede dû.”, “Ez ez im, tu tu yî.”, “Xeber çekê jinê ye.”, “Karê ne ji min re, bayê wê di ser min re.”...

2. Senifandina Gotinên Pêşyan Ên Kurmancî

Di warê zanistê de ji bo tegihîştina mijareke diyar, senifandina hêman an jî berhemên wê mijarê rêbazeke sereke ye. *Di warê zanistê de, ji bo mijara ku li ser hatiye rawestin baş bê femkirin û vekolandin, nemaze serî li senifandinê tê dayin. Ji bo li ser temamê mijarekê bê hizirkirin û lêkolîn, bi mebesta hêsanbûnê, ew mijar li parçeyên rolatîf tîn dabeşkirin. Ya wiha vekolîn û nirxandin bi awayekî hûrgilî dikare bê kirin.*¹²

Li gor xuya dike, heta îro derbarê gotinên pêşyan ên Kurdî de senifandineke birêkûpêk nehatiye kirin. Ji ber vê yekê em dê li yên biyanî binihêrin. Di vî warî de rêbazên ji aliyê wan ve hatine şopandin, dikare bibe rêça sûdwegirtina me jî.

Meriv dikare senifandina gotinên pêşyan ên Kurmancî bi çend awayên cûr bi cûr bîne cih. Em dê li vir cih bidin du senifandinên ji hev cuda.

2.1. Senifandina Li Gorî Wateyên Bêjyan: Senifandina ku ji aliyê wateyên wan ve pêk tê, derbarê gotinên pêşyan de senifandineke gelege berbiçav û berbelav e. Ji wateyê mebest, bikaranîna bêjeyên mecazî an rasteqînî ye. Senifandina lekolînerên Tirk û Ingilîzan bi gelemperî bi vî awayî ye.

*... Li Tirkiyê, di pirtûk û gotarên ji vî dîrokê vir de (1962) hatine weşandin de gelek lêkolîner, (gotinên pêşyan) ji aliyê wateya wan ve kirine du beş û wisa diyar kirine ku gelemperiya gotinên pêşyan mecazî ne, her wiha hin ji wan jî ne mecazî ne. ... Di çavkaniyên Ingilîzî de jî gotinên pêşyan bi gelemperî yên di wateya rasteqînî (Literal/Direct meaning) û yên di wateya mecazî (Implied/Metaphoric/Figurative Probers) wekî du beşan tîn senifandin.*¹³

Digel ku hin lêkolîner, gotinên pêşyan bi vî awayî diseniffinin, hin lêkolîner jî van berhemên gelêrî ji aliyê wateya wan ve di sê beşan de dinirxînin.¹⁴ Li gorî me ya herî di cih de jî wisa ye. Lewra çawa ku bêjeyên ku tenê di wateya mecazî yan jî di wateya rasteqînî de hatine bikaranîn hene, di heman demê de yên ku di wateyên mecaz û rasteqînî ligel hev hatine bikaranîn jî hene. Heta, di gotinên

¹² Çalıışkan, Adem, "Edebiyat Teoris Üzerine-3: Edebiyat Teorilerinin Sınıflandırılması", *Uluslararası Sos. Arş. Drg.*, C. 5, S. 21, Bahar 2012, s. 26.

¹³ Keklik, Sadettin, "Atasözleri Sadece Gerçek ve Mecaz Anlamlı mıdır?", *MKÜ Sos. Bil. Enst. Drg.*, C. 10, S. 22, 2013, s. 245.

¹⁴ Derbarê van senifandinan de ji bo agahiyên berfireh bnr.: Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Özdemir Yay., Ankara, 1994.

pêşîyan de, hejmara yên wisa ji yên din bêhtir in. Ji ber vê yekê em dê senifandinê li gorî vê tesbîtê pêk bînin. Di mînakên de ev rewş dê bêhtir aşkera bibe.¹⁵

Di encama van nixandinan, em dikarin bibêjin ku, gotinên pêşîyan ên Kurmancî ji aliyê wateyê ve dibin sê beş:

2.1.1. YÊN DI WATEYA RASTEQÎNÎ DE: Wateya rasteqînî, wateya bêjeyê ya yekemîn e. Di bihîstina bêjeyekê de, wate û îmajê ku ewilîn car tê bîrê wateya rasteqîn e. Gotinên pêşîyan ên ku bêjeyên wan giş ji wateya rasteqînî pêk tên dikevin vê beşê.

Di mînaka "*Qencî, nayê jibîrkirin.*" de, sê bêje hene. Di nav her sê bêjeyan de ya diyarker "*Qencî*" ye. Ji ber ku ev bêje di wateya xwe ya yekemîn de hatiye bikaranîn û her wiha ji hevokê wateyeke din dernakeve, ev gotin di wateya rasteqînî de ye û di paş wê de ji bilî wateya ku em fêhmî dikin tiştek dinê tune ye.

Hin mînakên wekî din wisa ne: "*Bila tu xwîndar bî û ne deyndar bî.*", "*Law ji bavê re ye, keç ji dê re ye.*", "*Diya baş ji hezar me'limî çêtir e.*", "*Tu xwe nepesînîne, bila xelk te bipesînîne.*", "*Dilên mêvanan nehêlin, wê bi xwe herin.*", "*Kesê bêaqil zimanê wî jê re dijmin e.*", ...

2.1.2. YÊN DI WATEYA MECAZÎ DE: Bêjeyên mecazî, ew bêje ne ku, di hundirê hevokê de, ji wateya xwe ya rasteqînî derdikevin û di wateyeke din de tên bikaranîn. Ji aliyê hejmarê ve gelek gotinên pêşîyan ên Kurmancî bi vî awayî ne.

Gotinên pêşîyan ên ji bêjeyên mecazî pêk tên, meriv nikare wan di wateya yekemîn de li ber çavan bigire. Hekena dê wateyên pir çewt derkevin holê. Gotinên pêşîyan ên ku bingeha wan li ser wateyên mecazî hatiye avakirin, gelek wateyên cûr bi cûr dihewînin. Bo mînak, di gotina "*Aqilê sivik, barê giran e.*" de hêmanên mecazî hene. Di vir de "*Aqil*", "*Sivik*" û "*Bar*" tu carî di wateya rasteqînî de nikarin bîr nixandî. Lewra aqil tu car ne bar e û sivikbûn an giranbûn jê re tune ye. Mebesta ku di vir de hatiye diyarkirin ew e ku, tevger û biryarên ne di cih de ji mirovan re dibin sedema pirsgirêkên mezin.

Hin mînakên di wateya mecazî de wisa ne: "*Kerê guhsist tirên jîdandî dike.*", "*Çerxa cîhanê bi xwendinê digere.*", "*Dostanî ji bo roja reş e.*", "*Mirov di agirê dostan de naşewite.*", "*Rizqê mêvanan fireh e.*", "*Deriyê xêran nayê girtin.*", "*Bertîl kevîran nerm dike.*", "*Her ketinek, hînbûnek e.*", "*Li pêy hêstirê meçe, bavê wê ker e.*", ...

2.1.3. YÊN HEM DI WATEYA MECAZÎ Û HEM DI WATEYA RASTEQÎNÎ DE: Gotinên dikevin vê beşê, hem di wateya rasteqînî û hem jî di wateya mecazî de tên fêhmîkirin. Meriv ji kîjan aliyê ve binixîne, wê wateyeke tê de hebe. Li gorî çavdêriyan di warê gotinên pêşîyan ên Kurmancî de yên herî pertbûyî ev in.

¹⁵ Di vê gotarê de, gotinên pêşîyan yên wekî mînak bîr dayin, ji vê xebata hatine wergirtin: Urtekin, Vedat, *Li Gorî Mijaran Gotinên Pêşîyan Ên Kurdî*, Projeya Lîsansa Bilind A Bêtez, (Şwr. Ramazan Pertev), Zanîngeha Mêrdîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî Yê Li Tirkîyeyê, Mêrdîn, 2015.

Di mînaka "Serê kesê rast, tim bilind e." de bilindbûna serî, di her dû aliyan de jî ne şaş e. Dema ku yekî fen û fûtan neke û xelkê nexapîne, ewê di nav civakê de biserbilindî bimeşe. Ev wateya rasteqînî ye. Serbilindbûn, ji aliyê mecazî ve şanazî ye. Kesekî ku xapîneriyane neke û fediya wî ji kesên din hebe ew kes tim bi şanaz e.

Di vê behsê de mînakên wekî din wisa ne: "Ê neçîne naçine.", "Bi ava hindik aş nagere.", "Xwelî li serê wê kerwanê be ku rêberê wê ker e.", "Kurmê darê ji darê ye.", "Êşa tiliyê, ya hemû laşî ye.", "Kêm kêm bixwe, her tim bixwe.", "Çêlikê maran bê jehr nabin.", "Heta mirov nexweş nekeve, mirov nizane şev çiqas dirêj e.", ...

Bêguman meriv, senifandina gotinên pêşiyane bi gelek rêbazên din jî dikare pêk bîne. Em dikarin li gorî taybetmendiyên vegotinê jî senifandina gotinên pêşiyane ên Kurmancî biciribîne. Ev jî dê li gorî taybetiyên vegotinê be.

2.2. Senifandina Li Gorî Taybetmendiyên Vegotinê: Di hemû zimanan de gelek cûreyên taybetmendiyên vegotinê hene. Ji bo ku daraz û raman bi awayekî bedewtir bîne neqilkirin, bikaranîna hin taybetmendiyên vegotinê wekî pewîstiyekê yan jî wekî pêdiviyekê hatiye pesendkirin. Di gotinên pêşiyane de jî, ji taybetmendiyên vegotinê sûd tê wergirtin.

Gelo, di gotinên pêşiyane de gel, ravekirina hestê xwe bi çî rêbazan aniye cih, ramanên xwe bi kîjan teknîkê vegotiye, serpêhatiyên xwe bi çî şêweyan rave kiriye? Em dê van pirsiyaran li ber çavan bigirin û senifandinekê biciribînin.

2.2.1. Yên Xwe Dispêrin Sedem û Encamê: Yê ku dikevin vê texlîdê bi sedem û encam in. Bi piranî ewil sedem û li pey re jî encam tê diyarkirin. Di beşa encamê de, rewşa heyî tê diyarkirin. Yê dikevin vê beşê ji sedem û encamê pêk tên, ango ji du hevokên pevgirêdayî pêk tên. Di mînaka jêrîn de, ji ber ku malbat dewlemend e, kevanî bûye weke şêr:

Mal têr e, kevanî şêr e.

Hevoka 1.: Sedem Hevoka 2.: Encam

Nimûneyên wekî din: "Bila hingiv hebe, firax ji Bexdayê tê.", "Heçî neke hesaban, dibîne ecêban.", "Malê mirov tune be, mirov ji kûçik jî bêqedirtir e.", "Malê te hebe, herkes dostê te ye.", "Yê ku şerab bi deyn vexwar, du cara serxweş ket.", "Dîn bi dînan re bizewicin, di pey re temaşa ji wan çêdibe.", "Yê bêalî bimîne, bê xwedî jî dimîne.", "Heta serê govendê xwar be, govend rast nabe.", "Yê neçîne, naçine.", ...

2.2.2. Yên Berawirdî: Berawirdkirin, ji bo têgihîştinê, rêbazeke gelekî bibandor e. Gel, di gelek gotinên xwe yê jî bo pendedayî de, her tim serî li vê taybetmendiyê vegotinê daye. Taybeymendiyê vê rêbazê, ji rûberkirina insan, bûyer, têgîn an diyardayan pêk tê. Di vê berawirdkirinê de du yan jî zêdetir heyîn, ji aliyên cûr bi cûr ve tên rûberkirin. Dibe ku ev alî erênî jî be, nerênî jî be.

Di mînakê "Şensê xelkê lata diqelêşe, yê me beqa reş bi me de vedireşe." de, "şensê xelkê" û "şensê me" hatiye berawirdkirin. Xirabbûna şensê me, di vê berawirdkirinê de bi awayekî mibalexeyî hatiye ravekirin.

Nimûneyên wekî din: "Bav rezeq da law, law goşiyek neda bav.", "Destê betala li ser zikê vala, destê biqilêr li ser zikê têr.", "Dîtina deyndarî, nexweştir e ji tîremarî.", "Yê xwend 'elimî, yê nexwend cehimî.", "Malê erzan bi hîlet e, malê buha bi hikmet e.", "Bela nezanan ji ya zaliman xerabtir e.", "Dijminê bêderew, çetir e ji dostê bê şeref.", "Hevalên şahiyê zehf in, ên şînê kêman in.", "Keçik li metan, lawik li xalan diçin." ...

2.2.3. Yên Ji Pênasekirinan Pêk Tên: Di nava gotinên pêşîyan de texlîdeke balkêş heye ku ji pênasekirinan pêk tê. Peyama ku dê bê veguhastin bi rêya pênasekirinê tê dayin. Gel, bi rêya pênasekirinan bûyer, obje, kesayet, hebûn, lêker an têgînekê tecribeyên xwe diyar dike û her wiha şîretê li nîşan dike.

Meriv dikare di van gotinên bi vî awayî de bersiva pîrsekê (çi ye?) bibîne. Taybetmendiyên van a herî berbiçav ev e. Di mînakên jêrîn de bersiva van pîrsiyaran hatiye dayin: Mal çi ye?, Aqil çi ye?, Qenciya herî mezin çi ye?, Rastî çi ye?, Dêrde dilan çi ye?, Evîn çi ye?, Dilopkirina xaniyan çi ye?, Naz çi ye?, Mirin çi ye?, ...

"Mal, qiloçê mêran e.", "Mal, mekteb e.", "Aqil, rêberê merivan e.", "Qenciya herî mezin, zanîn e.", "Rastî, xezîna zêr e.", "Dêrde dilan, kambaxiya keçan e.", "Evîn, kirasekî ji agir e.", "Dilopkirina xaniyan, xizani ye.", "Naz, taca jinan e.", "Mirin benikê sor û sipî ye, li devê deriyê herkesî ye.", ...

2.2.4. Yên Taybetmendiyan Kîrdeyan Vedibêjin: Di vê cûreyê de taybetmendî û rengdêrên mirov, bûyer, diyarde, têgeh û hwd. tên diyarkirin. Di nava rêbazên vegotinên gotinên pêşîyan de rêyêke karîger e. Ev cûreya vegotinê, dişibe vegotina pênasekirinê. Lê pênasekirin bersiva pîrsa "Çi ye" dide. Yê di vê beşê de ne, bersiva pîrsa "Çawa ye?" dide. Yê em bikarin di vê cûreyê de binirxînin, rasterast rengdêrên kîrdeyan destnîşan dikin.

Bo nimûne, di mînakê "Rizqê mêvanan fireh e." de, taybetmendiyên rizqê mêvanan tê destnîşankirin. Dema ku em pîrsa "Rizqê mêvanan çawa ye?" bikin, em dê bersiva vê pîrsê wergirin. Her wiha "Rizqê mêvanan" di hevokê de bi erka kîrdeyê hatiye bikaranîn.

Di mînakên jêrîn de, taybetmendiyan çavê nalbandan, kesê xebatkar, yê pîr zana, kewên çê, mirovê aqilmend, aqilê sivik û kûçikê gûrêx hatine diyarkirin. Her wiha ev mînakên navborî, wekî tê dîtin bi tevahî kîrde ne:

"Çavê nalbandan tim li siman e.", "Kesê xebatkar nanê xwe ji kevir der tîne.", "Ê pîr zana kêman diaxive.", "Kewên çê kewa li xwe dihewîne.", "Mirovê aqilmend, zimanê xwe di nav dilê xwe de com dike.", "Aqilê sivik, barê giran e.", "Kûçikê gûrêx ji guran natirse.", ...

2.2.5. Yên Di Raweya Femandariyê De Ne: Gotinên pêşyan ên di raweya femandariyê de ne, teqez pêşniyaziyekê yan jî hişyariyekê vedibêjin. Gotinên pêşyan ên ku di vê beşê de tên hesabandin, pêşniyaziyekê didin û her wiha vê pêşniyaziyê bi awayekî femandarî radigihînin. Di mînaka *"Dolaba mala xwe, bi xwe bigerîne."* de hevok, di terzek femandarî de hatiye saz kirin û tewsiye/pêşniyazî/hişyariyê dide. Pêşyên Kurdan wisa ferman kirine: Hewcêdarî kesekî nebe û karekî te hebe, tu bi xwe bi xwe bîne cih.

Nimûneyên wekî din: "Bi ciwanî bike, bi pîrî bixwe.", "Destê te bi don be, di serê xwe bide.", "Havînan berhev bike, da ku tu zivistanan bixwe.", "Çiqas tu zana be jî, ji zana bipirse.", "Erbab be da ku tu girarê bixwe.", "Serê xwe her bide dîwarê kevin.", "Gava ku tu zana û têgihîştîyekî bibîne, jê re xizmetkar be.", "Bi xwediyê xwe re kirîn û firotinê neke.", ...

2.2.6. Yên Şertekî/Pêwîstiyekê Diyar Dikin: Yên di wateya şert de tên bikaranîn, pêdiviyên bûyeran an diyardayan aşkera dikin. Di gotinên pêşyan ên ku şert an pêwîstiyê diyar dikin de, bi piranî bêjeya "Divê" heye. Yên vê bêjeyê di hewînîna bê awarte di wateya pêwîstiyê de ne. Her wiha yên bêjeya "Ku" di hewînîna jî bi gelemperî wateya şertê diyar dikin.

Mînaka "Divê mirov ji malê xwe re xizmetkar be." ji bo vê beşê pir guncan e. Pêwîstiya di vê gotinê de hatiye diyarkirin, xizmetkarbûna malê ye. Hevok, bi saya bêjeya "divê" ketiye şêweya pêwîstiyê.

Nimûneyên wekî din: "Ax û axa mirov li ku derê be, divê mirov li wir be.", "Divê mirov li dinyê piştî xwe bide mêrekî çê yan jî çiyayekî asê.", "Alim, divê ku baweriyê bi ilmê xwe bîne.", "Ku te nan da têr bike.", "Ku te xêrek kir, xêra xwe bi serî bîne.", "Ku du dil bibin tevahî, dê çiya hildin ser çiyayî.", ...

2.2.7. Yên Netemamkirî: Ne pêwîst e ku, gotinên pêşyan her tim ji aliyê şêwe yan wateyên xwe ve temamkirî bin. Gel, nîrx, daraz û tecribeyên xwe, ji aliyê hevoksaziyê ve gelek caran bi awayekî netemamkirî jî ragihandî ye. Bige lempêrî ji bo hevdengiya serwayan bê dabînkirin û carinan jî, ji bo gotin neyê dirêjkirin rêbazek wisa hatiye tercîh kirin.

Netemambûna van gotinan ji ber bikarneanîn yan kêmasîya qertafa dawîya lêkerê ye. Yanî qertafa "-e/-ye" nayê bikaranîn. Lê digel ku ev qertaf tune ye, tu kêmwateyî dernakeve holê. Mînaka *"Saleke şûv, yeke tov."*, rastnivîsiya wê divê, *"Saleke şûv+e, yeke tov+e."* be. Di mînaka *"Timayî, kêmayî."* de, rastnivîsî divê, *"Timayî, kêmayî+ye"* be.

Di warê gotinên pêşyan de bikaranînên wisa gelekî hatine tercîh kirin. Ji bilî vana hin mînakên din jî em dikarin wisa destnîşan bikin:

"Roj qedene, sal dehfane.", "Law ji bavê re, keç ji dê re.", "Qelem di dest de, alem di dest de.", "Ezibandina yek carî, behsa sed salî.", "Bextê dê, cihêzê qîzê.", "Bûka xalê, delaliya malê.", "Keç û kurên malê, gula dê û bavê.", "Feqîr û

jar, wek par û pêrar.", "Emanet heta qiyamet.", "Pelê darê, mizgîniya biharê.", "Dengê ezmana, nîşana baranê.", ...

Gotinên pêşîyan ên netemamkirî tenê ne ev in. Carinan hevok ji aliyê bêjeyan ve jî kêman in. Ev terz nayê ser wê wateyê ku, yên wisa ji aliyê wateya xwe ve jî kêman in û netemamkirî ne. Li gorî hiş, tecrîbe, danehev û têgihîştina xwe, mirov dikare wateyên wan gotinan di hişê xwe de temam bike/bikemilîne. Di mînakên jêrîn de ev xal dê behtir bê fehmkirin:

Gotina "Dinya gav û gav.", ji aliyê hevoksaziyê ve meriv dikare wisa vebêje: "Dinya bi gav û gav e." Di van mînakên jêrîn de jî bikaranîna heman rêbazê dixûye. Divê em şêwe û wateyên wan li gorî têgihîştina xwe bikemilînin:

"Pîrî û (bi) hezar eybî (ye).", "Cîranê çêyo, (wekî) bav û dêyo (ye).", "Nêta Remezane, (ji bo) cejna Qurbanê (ye).", "Ha li çongê (xist), ha li navê (xist).", "Çavê li deriyan, xwelî li seriyan (be).", "Bê malo; (wek) bê xaltî û bê xalo (ye), bi malo; (wek) bi xaltî û bi xalo (ye).", ...

2.2.8. Yên Temenîyan / Dilxwaziyan Aşkera Dikin: Li hember qewimînên di nava jîyanê de gel, temenî û dilxwaziyan xwe bi çend rengî aşkera kirine. Hestên xwe yên wisa bi piranî bi bêjeya "Bila" anîne zimên. Piştî bêjeya "Xwezî" jî her çend ne qasî ya berî wê be jî, gelekî hatiye bikaranîn.

Hin mînak wisa ne: "Bila bazar li şûvê be, ne li pirêzê be.", "Bila tu xwîndar bî, ne deyndar bî.", "Bila bûk çê be, bila keça sê be.", "Bila dil bi dil be, bila tûrê parsê li mil be, bila binê tûr jî qul be.", "Bila mirov mêr be, bila rojekê li dinê be.", "Bila çavekî meriv tune be, bila bextê meriv hebe.", "Bila mirin hebe, pîrbûn tune be.", "Xwezî ez bûka metika xwe bûma, firaxşoka şorbê û dimsê bûma.", "Xwezî mirov derdê dilan bikişîne, êşa diranan nekişîne."

Carinan bêyî bêjeyeke diyar jî temenî an dilxwazî tê ravekirin. Di gotinên "Heft salan xela be, ne salekê berberî be.", "Xwedê aqilekî bide bêaqilan." de ti bêjeyeke ku peywira temenî/dilxwaziyanê diyar bike tune ye. Lê bêlê ji peywenda hevokê meriv dikare bigihîje wê wateyê.

2.2.9. Yên Çirokî: Gotinên pêşîyan ên ku em bikaribin di vê beşê de bihesibînin, wekî ji sernavê jî diyar e, bi awayekî çirokî tînen vegotin û gelek caran lehengê wan ajel in. Dîsa, piraniya raweya demê ya van gotinan dema borî ye.

Her çend awarteyên wê hebin jî, gotinên wisa, tenê bûyereke borî vediguhizîne û rasterast tu mesajan nadin meriv. Dersa ku divê em jê fêr bibin dispêre zîrebûna hişê meriv. Di mînaka "Parsek çû ber deriyê dewlemendê qesîs, şîret lê kir." de, tu daraz nehatiye diyarkirin. Lê dîsa jî em dikarin fêm bikin ku mebest, çikûsbûna kesên dewlemend e. Ev mesaj rasterast nehatibe gotin jî, em dikarin jê derînin. Gotinên pêşîyan ên vê cûreyê, bi gelemperî bi vî rengî ne.

Nimûneyên wekî din: "Dilê min qoqê rêxê ye, heft sala geriyam li çolê ye, sala heşt polî poşman vegeriyam malê ye.", "Dê û dotê şer kir, kêmaqilan jî

bawer kir.", "Çûne şûna miriyan, herkes li yê n xwe giriyan.", "Mir kerê qazî, herkes çû tazî, qazî bi xwe mir, kesî nekir lê gazî.", "Wexta ku gîha bû kes ne xuya bû, dema bû firîk Hemo û Heso bû şîrîk.", "Çûme mala dewrêşan, dane ber min mastê gamêşan.", "Rovî xistine newalek xalî, jê heye bûye walî.", "Sal û mehê carekê nêçîra min hat, ew jî gûyê tajiya min hat.", "Tajiyê Mihê Koro berdidane kîvroşkan, diçû qijikan.", ...

3. Xebatên Li Ser Gotinên Pêşiyên Ên Kurmancî

Îro di halê heyî de, ji aliyên çendanî û çawaniyê ve xebatên li ser çand, wêje û zimanê Kurdî hêj ne di pileyeke jorîn de ne. Ji ber sedemên cûr bi cûr di nava salên 1920-1990'an de berhem ne hatiye dayin an jî pir hindik hatiye dayin. Ji ber vê hindê em dikarin bibêjin ku ev serdema, ji bo xebatdayina Kurdewariyê maweyeke rawestanê ye.

Li gorî demên berê îro, lêkolînên wêjeya Kurdî ya gelêrî bêhtir pêşve çûnin. Dema ku meriv li ser mijarên wêjeya gelêrî hinekî mijûl bibe, meriv dê bibîne ku, ji nav van mijaran xesma derbarê gotinên pêşiyên ên Kurmancî de, ji aliyê lêkolîneran ve bêhtir hewldan li ber çavan dikeve.

Herçend heta vê demê derbarê gotinên pêşiyên ên Kurmancî de hin xebat hatine amadekirin û çapkirin jî, ji aliyê çawaniyê ve, hin awarteyên wan hebin jî, ev xebatana bêhtir di warê berhevkirin û tomarkirinê de ne. Her çiqas xebatên senifandinê gelek girîng bin jî, îroj pêdivî bêhtir ji xebatên şîrovekirin, nirxandin, berawirdkirin û sentezkirinê heye. Bi rastî, pêdiviya van xebatan ji bo tevahiya keresteyên folklorê Kurdî heye. Ev pêdivî ji aliyê Pertev ve wisa hatiye amajekirin:

*Bi min ji bo folklorê kurdî xetereya herî mezin kêmûna lêkolînên zanistî ye. Lewra bi deh hezaran rûpelên tomarkirî bêxwedî ne, kêm xebatên teorîk ji aliyê Kurdan ve hatine kirin. Pirsgirêka herî mezin polînkirina keresteyên edebiyata kurdî ya gelêrî yê li ber dest in.*¹⁶

Heta vê demê li ser gotinên pêşiyên ên Kurmancî, ji bilî gotarên ku di kovaran de cih girtin, pirtûkên serbixwe jî hatine weşandin. Her wiha di rojnameya Azadiya Welat de çend nivîs û ji aliyê sazîyên perwerdîhiyê yê fermî ve jî hin hewldan li ber çavan dikevin.

3.1. Gotarên Di Nava Kovarên Kurdî De: Di dîroka weşangeriya kovarên Kurdî de cihê berhemên wêjeya gelêrî ya Kurdî pir girîng e. Bi rehetî em dikarin bibêjin ku gelemperiya kovarên Kurdî miheqeq cih danin hêmanên wêjeya gelêrî ya Kurdî. Kovargerî ya Kurdî vê helwestê wekî peywireke neteweperweriyê daye ser milên xwe.

Li gorî ku em dibînin kovarên Kurdî, ji nava texlîdên wêjeya gelêrî, gelege girîngî daye gotinên pêşiyên ên Kurmancî. Kovara Jînê ji van kovarana yek e. Di

¹⁶ Pertev, Ramazan, "Danasîn û Rewşa Giştî Ya Xebatên Li Ser Folklor û Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî", *Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî Dîrok, Teorî, Rêbaz, Lîteratûr, Berawirdî-1* (Ed. Ramazan Pertev), Weş. Awesta, Stembol, 2015, r. 19.

hejmarên Jînê yê de cûr bi cûr de, rêzegotareke ku ji heşt gotaran pêk tê hatiye weşandin.¹⁷ Di Kovara Jînê de Law Reşîd û Hîlmîyê Siwêregî li ser gotinên pêşîyan ên Kurmancî bi taybetî rawestiyarin.

Dema ku Mehmed Emîn Bozarslan li ser kovara Jînê dixebite, behsa naveroka wê di pêşkeşê de di bin navê *Haydariyên Giştî Di Heqê Kovara Jîn da*¹⁸ dike. Di vê nivîsê de behsa xebatên Law Reşîd û Hîlmîyê Siwêregî yê li ser gotinên pêşîyan wisa dike:

*Ew peyvên pêşîyan ên ku Law Reşîd berhev kirine û nivîsîne, di pênc jimareyên "Jîn"ê da, di jimareyên 3, 4, 5, 7 û 8'an da derketine. Yê ku Hîlmîyê Siwêrekî berhev kirine, ew jî di sê jimareyan da, di jimareyên 14, 19 û 24'an da hatine weşandin.*¹⁹

Kovara Jînê, di navbera 1918 û 1919an de wekî 25 hejmar derdikeve. Ev xebatên ku bi awayekî rêzegotar tî de weşandin, tevekê wan bi zimanê Tirkî û bi navê "*Kürdlerde Durûb-ı Emsâl*" tî de çapkirin. Em dikarin bibêjin ku ev her du rêzegotarên ku di Jînê de li ser gotinên pêşîyan ên Kurmancî hatine weşandin, di vî warî de di nava xebatên herî pêşîn de ne.

Law Reşîd, di pênc gotaran û Hîlmîyê Siwêregî jî di sê gotaran de gotinên pêşîyan en Kurmancî berhev kirin û ramanên xwe tî de parve kirin. Her wiha Law Reşîd, gotinên pêşîyan ên Kurmancî li gorî mijarên civakî, dîrokî, edebî, hukmî, mîzahî, xamasî û efsanewî senifandiyê.

Kovara Hawarê jî ji aliyê wêjeya Kurdî xwedî cihêkî bêhempa ye. Di vê kovarê de jî em rastî gelek keresteyên zargotina Kurmancî dibin. Di kovara Hawarê de di sala 1942 ya de di penc hejmarên li pêy hev de, ji aliyê Tawûsparêz ve berhevkirinên gotinên pêşîyan ên Kurmancî hatiye weşandin.²⁰

Tawûsparêz di vê rêzenivîsa xwe de derbarê gotinên pêşîyan de tu pênase, şîrove yan jî raman diyar nekiriye û rasterast van gotinên ku berhevkeriyê veguhizandiyê û li pêy wan jî wergerên wan yê zimanê Frensîzî tomar kiriye. Girîngiya vê hewldanê ew e ku, ev xebat derbarê gotinên pêşîyan ên Kurmancî de di nav ên ewilîn de ye û her wiha taybetmendîyeke wê yeka din jî ev e ku sernivîsên van nivîsan ne bi Kurdî, bi Frensîzî hatiye danîn.

¹⁷ Rêzegotara Law Reşîd a ku di kovara Jînê de çap bûye ji van gotaran pêk tê: Law Reşîd, "*Kürdlerde Durûb-ı Emsâl*", *Kovara Jîn*, Hj. 3, 20 Teşrîn-i Sanî 1334, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, r. 7-10; Law Reşîd, —, Hj. 4, 28 Teşrîn-i Sanî 1334, r. 6-10; Law Reşîd, —, Hj. 5, 12 Kânun-ı Evvel 1334, r. 5-7; Law Reşîd, —, Hj. 7, 2 Kânun-ı Sanî 1335, r. 6-1; Law Reşîd, —, Hj. 8, 9 Kânun-ı Sanî 1335, r. 11-13.

Rêzegotara Siverekî Hîlmî jî, ji van gotaran pêk tê: Siverekî Hîlmî, "*Kürdlerde Durûb-ı Emsâl*", *Kovara Jîn*, Hj. 14, 30 Mart 1334, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, r. 14-17; Siverekî Hîlmî, —, Hj. 19, 22 Mayıs 1335, r. 9-12; Siverekî Hîlmî, —, Hj. 24, 1335, r. 14-15.

¹⁸ Bozarslan, Mehmed Emin, "*Haydariyên Giştî Di Heqê Kovara Jîn da*", *Kov. Jîn*, Hj. 1, Uppsala-Sweden, 1985, r. 7-89.

¹⁹ Bozarslan, Mehmed Emin; h.g., r. 73.

²⁰ Rêzenivîsa Tawûsparêz a ku di Kovara Hawarê de hatiye weşandin ji van nivîsaran pêk tê: Tawûsparêz, "*Proverbes*", Hj. 45, 20 Hizêran 1942, r. 1031-1032., "*Proverbes*", Hj. 46, 10 Tirmeh 1942, r. 1042., "*Proverbes*", Hj. 47, 25 Tirmeh 1942, r. 1050.; "*Coutumes Et Traits De Moeurs*", Hj., 48, 15 Tebax 1942, r. 105.; "*Coutumes Et Traits De Moeurs*", Hj. 49, 15 İlon 1942, r. 1070.

Ji nav kovarên Kurdî de ya ku cih daye gotinên pêşyan ên Kurmancî yeka din jî kovara Warê ye. Veroj Seîd di kovara Warê de weke rêzegotarekê derbarê folklorê Kurdî de hin gotar weşandiyê û di vê rêzegotarê de sê gotarên wî der heqê gotinên pêşyan ên Kurmancî de ne.²¹ Veroj Seîd, di gotaran de ji bilî berhevkirinên hin gotinên pêşyan, derbarê folklorê Kurdî de jî hin tesbît û nêrînên xwe parve kiriye.

Kovara Nûbiharê ji 1992an vir de di hejmarên xwe yê cûr bi cûr de cih daye berhemên zargotina Kurmancî. Derbarê gotinên pêşyan ên Kurmancî de jî em li hin xebatan rast tên. Dema ku Nûbihar nuh dest bi weşanê dike di her dû hejmarên xwe yê ewil de cih dide berhevên gotinên pêşyan.²² Di bin serenava "Peyivên Rastan" de, di du hejmarên pêy hev de berhevokên gotinên pêşyan tên çapkirin.

Di Nûbiharê de girîngîpêdana gotinên pêşyan di hejmarên wê yê din de jî her didome. Ev domandin ji bilî nivîsên zanistî, carinan jî bi nivîsên serbest rû dide. Abdurrahman Benek di du nivîsên xwe de²³ li ser kurteçîrokên gotinên pêşyan rawestiyaye. Her wiha Ronahî Seyda jî di Nûbiharê de du nivîsên serbest weşandiyê²⁴. Nivîskar di van nivîsan de li ser derketina gotinên pêşyan bi awayekî serbest ramanên xwe parve kiriye.

Di Nûbiharê de derbarê gotinên pêşyan de nivîsek ji aliyê Metînê Licî ve jî hatiye weşandin²⁵. Ev nivîsa ji berhevkirineke gotinên pêşyan ên Licî pêk tê. Nivîskar Dilazad jî dîsan di vê kovarê de derbarê têkiliyên gotinên pêşyan û ferhengسازیya Kurdî de nivîsarek nivîsiye.²⁶

Bêguman, xebatên di kovarên Kurdî de yê derbarê gotinên pêşyan ên Kurmancî de hatine çapkirin bi temamî ne evin, lê kêm zêde hewqas in. Dema ku em li van xebatên ku di kovaran hatiye çapkirin dinehêrin, em dibînin ku ev xebatên wisa ji aliyên çawaniyan xwe ve zêde ne akademîk in. Bi awayeke gîştî em dikarin bibêjin ku ev xebatana bêhtir ji hewldanên parastina ziman û çanda Kurdî pêk tên. Di van xebatan de agahiyên teorîk pir kêman in û her wiha bêhtir ji karên berhevkirinê pêk tên.

3.2. Pirtûkên Serbixwe: Derbarê gotinên pêşyan ên Kurmancî de xebatên wekî pirtûk jî hatine weşandin²⁷. Ev xebatana jî, ji aliyê çawaniya xwe ve ji

²¹ Sê gotarên Veroj Seîd wisa nin: Veroj Seîd; "Folklorê Kurdî V-VI: Gotinên Pêşyan; Ceribandin û Şîretên Bav û Bapîran", *Kov. War*, Hj. 5-6, Şubat 2010., "Folklorê Kurdî (Gotinên Pêşyan)", *Kov. War*, Hj. 12, Mayıs 2010., "Folklorê Kurdî-VIII: Gotinên Pêşyan", *Kov. War*, Hj. 10-11, Mayıs 2010.

²² "Peyivên Rastan", *Kov. Nûbihar*, Hj. 1, Çiriya Pêşîn 1992, r. 15., "Peyivên Rastan", *Kov. Nûbihar*, Hj. 2, Çiriya Paşîn 1992, r. 23.

²³ Benek, Abdurrahman, "Feqîr Çûne Sergînan, Mange Çûne Di Behrê De Rêx Kirine", *Kov. Nûbihar*, Payîz 2009, r. 79-80., "Kar şêr e, Wexta Tu Dest Pê Dikî, Dive Rovi", *Zivistan* 2010, r. 110-111.

²⁴ Seyda, Ronahî; "Derketina Gotinên Pêşyan", *Kov. Nûbihar*, Havîn 2009, r. 51-52., "Ji Gotinên Pêşyan Dûrketina Me", *Kov. Nûbihar*, Hj. 105, Havîn 2008, r. 38-39.

²⁵ Metînê Licî, "Ji Licî Çend Gotinên Pêşyan", *Kov. Nûbihar*, Hj. 71, Sibata 1999, r. 15.

²⁶ Dilazad, "Ji bo Ferhengسازیya Kurdî Çend Gotinên Bav û Kalan", *Kov. Nûbihar*, Hj. 120, Havîn 2012.

²⁷ Kamûran Ali Bedîrxan-Lucy Paule Margueritte, *Proverbes Kurdes (Gotinên Pêşyan Ên Kurdî)*, Paris, 1937; Dêrşewî, Mehmed Fındî Abdullah, *Mîştaxa Çiya ji Gotinên Pêşya*, (Ji tîpên Erebi Trk: Serbest Zaxoyî), Stockholm. 1998;

xebatên gotar pir ne cuda ne. Ango xebatên ji pirtûkan pêk tên wekî yên gotar, bêhtir ji berhevkirinan pêk tên. Di van xebatan de jî agahiyên teorîk, berawirdkirin û senifandin ne di asteke têrker de ne.

Heta îroj xebatên derbarê vê mijarê de hatine dayin, tenê ne bi Kurmancî ne. Bi zimanê Tirkî jî li ser gotinên pêşyan ên Kurmancî du pirtûk hatine çapkirin. Ji van pirtûkan a ji aliyê Tuncer Gülensoy ve hatiye nivîsîn,²⁸ bi rêbazeke nîjadperestiya Tirk hatiye nivîsandin û her wiha ji bo polîtîkaya mandekirina Kurdan hatiye çapkirin. Gülensoy, di vê xebatê de gotinên pêşyan ên Kurdan û yên Tirkan bi mînakên berawird dîke û digihîje wê encamê ku; çand, ziman, zargotin û hwd. a Kurdan nîne, her wiha Kurd di eslê xwe de Tirk in.

Pirtûka ku ji aliyê Faik Bulut ve hatiye nivîsîn,²⁹ berevajî ya Tuncer Gülensoy, xwedî nêrîneke erênî ye. Bulut, di vê pirtûkê de ji bilî gotinên pêşyan ên Kurmancî derbarê xalên çanda Kurdî yên cûr bi cûr de hin agahî û nîrxandinên xwe parve dîke.

3.3. Xebatên Di Nava Rojnameyan De: Ji bilî kovar û pirtûkên xweser, di rojnameya Azadiya Welat de jî li ser gotinên pêşyan ên Kurmancî hin nivîsar hatin weşandin.³⁰ Li gorî tê tesbîtkirin di vê rojnameyê de, di navbera 1999-2001an de heft nivîsar hatine weşandin. Her wiha ev nivîsana ligel gotinên pêşyan derheqê biwêjên Kurmancî de jî agahiyên bikêr didin û bêhtir jî, ji berawirdkirina van her du cûreyên zargotina Kurmancî pêk tên.

Wekî Encam

Di naveroka vê xebatê de hewl hate dayin ku, derbarê gotinên pêşyan ên Kurmancî de û di xalên cûr bi cûr de, wekî pênasekirin, nîrxandin, senifandin û hwd. çend tesbît, raman û pêşniyazî bête parvekirin. Piştî vê hewldanê derheqê gotinên pêşyan ên Kurmancî de em gihîştin hin encaman.

Deniz, Hüseyin, *Gotne Pêşye Kurda*, Kaynak Yay., Stembol. 1992., Balî, A, *Gotinên Pêşyan Ên Kurdî*, Stembol, 1993., Borak, Mustafa, *Gotinê Pêşiyên Kurda*, Weş. Berfîn, İstanbul, 1996., Aslan, Reşo Zilan, *Mamiik, Lihevanînok, Şabûnok, Zûgotinok, Gotinên Pêşyan*, Weş. Sîda, Stockholm, 2000., Mazî, Çiya, *Ferhenga Gotinên Pêşyan*, Weş. Elma, Stembol, 2005., Salihê Omerî, *Ji Gotinên Pêşyan*, Weş. Deng, Stembol, 2005., Oncu, Mehmet, *Gotinên Pêşyan*, Weş. Enst. Kurdî Ya Stembolê, Stembol, 2009., Aslan, Şêxmûs, *Ferhenga Gotinên Pêşyan*, Weş. Soz, Amed, 2011., Bozarslan, M. Emin, *Ferhenga Kurdî*, Weş. Deng, Stembol, 2011., Diyadîni, Bêwar, *Gotinên Pêşyan*, Weş. J&J, Amed, 2011., Ayyıldız, Zülfûkar, *Gotinên Bapîrên Me*, Başkent Ankara Medya Grubu, Ankara, 2013., Kulaksız, Şeyh Mehmet, *Ji Gotinê Berê (Gotinê Pêşya)*, Doz Yay., İstanbul, 2013., Benek, Abdurrahman, *Gotinên Pêşyan Çirokên Dawiyan*, Weş. Nûbihar, 2014., Bingöl, Abdulkadir, *Gotinên Pêşyan û Biwêj-Deyimler ve Atasözleri*, Weş. Na, Ankara, 2014., Elî Ebdillah Kolo, *Pendên Kurdî*, Weş. Batmanê, Stembol, 2014., Xelilê Çaçan, *Gotinên Pêşyan*, Weş. Lîs, Amed, 2015., Aydoğdu, Abdurrahman, *Gotinên Pêşyan*, Weş. Na, İzmir, 2015.

²⁸ Gülensoy, Tuncer, *Kürt ve Türk ve Deyim ve Atasözleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1992.

²⁹ Bulut, Faik, *Kürt Dilinin Tarihçesi*, Berfîn Yay., İstanbul, 2006.

³⁰ Berbang, Samî, "Cudahiya Biwêj û Gotinên Pêşyan", *Azadiya Welat*, Hj. 160, 1999., Serhedî, Memed, "Gotinên Pêşyan û Biwêj Kakilê Zimên in", *Azadiya Welat*, Hj. 164, 1999., Serhedî, Memed, "Gotinên Pêşyan û Biwêj Kakilê Zimên in, Biwêj Zimên Şayik Dikin", *Azadiya Welat*, Hj. 165, 1999., Omerî, Bro, "Çend biwêj, Metelok û Gotinên Pêşyan", *Azadiya Welat*, Hj. 229, 2000., Jiyan, Adar, "Biwêj û Gotinên Pêşyan", *Azadiya Welat*, Hj. 241, 2000., Dogan, M, û yd., "Taybetiyên Biwêj û Gotinên Pêşyan", *Azadiya Welat*, Hj. 254, 2001., Roj, Cihan, "Peyv, Biwêj û Gotinên Di Warê Bazar û Tenduristiye De", *Azadiya Welat*, Hj. 274, 2001.

Çi pîspor çî amator, yê bi mijara wêjeya gelêrî ya Kurdî ve tekildar in, her tim diyar dîkin ku zargotin/wêjeya gelêrî ya Kurdan pir dewlemend û berfireh e. Ji nava texlîdên gelêrî ya ku vê angaşte bi awayekî bergehdar û birêkûpêk dipeyitîne gotinên pêşyan e. Lewma gotinên pêşyan ên Kurmancî, di nava civaka Kurmancan de pir berbelav, bikardar û ji aliyê hejmara xwe ve gelekî berhemdar e. Her wiha gotinên pêşyan ên Kurmancî, ji ber ku asta estetîk, hunera vegotin û piralîbûna hizirîna Kurmancan bi serkeftî îfade dike, ji wêjeya gelêrî ya Kurmancî nûnereke payebilind e.

Piralîbûn û berfirehbûna gotinên pêşyan ên Kurmancî em dikarin di senifandina wan de jî bibînin. Her çiqas di vê gotarê de tenê du senifandin hatibe ceribandî jî, em dikarin li gorî gelek esasên wekî din jî senifandinên van berheman pêk bînin. Taybetmendî û dewlemendiya gotinên pêşyan ên Kurmancî vê derfetê dabîn dike. Em dikarin gotinên pêşyan ên Kurmancî, ji aliyê mijarê, taybetiyên guhartoyan, cudahiyên zaravayan, hevoksaziyê û hwd. ve jî bisenifîne.

Her ku diçe şert û mercên civakan tên guhertin û civak dikeve bin bandora modernîteyê. Di encama vê diyardeya sosyolojîk de wekî her tiştî kevneşopiya devkî jî paşve diçe. Her ku kesekî xwedî zargotin koça dawiyê dike, wekî gencîneyeke dewlemend wînda bibe. Li hemberî vê rasteqîniyê wekî çaresazî hewldanên berhevkirinê girîngiyê bi dest dixin.

Bi rastî heta niha derbarê berhevkirina gotinên pêşyan de wekî pirtûk, gotar û nivîsar hebin jî, pêwîste ku hejmara wan zêdetir bibe. Lewma berhevkirin heta niha li hin deveran çêbûye û li gelek deverên din jî çênebûye. Ji bo keresteyên heyî bîdê bidestxistin û piştî jî ji bo guhartoyên wan bîdê tesbîtkirin divê li teveka deverên Kurdan karê berhevkirinê bête kirin û her wiha çî hebe divê li ber destan be. Hekena di vê derbarê de xebat û darazên bîdê dayin dê kêmasiyan bihewîne.

Wekî gelek cûreyên zargotina Kurmancî, gotinên pêşyan ên Kurmancî jî hê jî bi awayekî tekûz ne hatiye pênasekirin û berfirehbûna wan nehatiye destnîşankirin. Bêguman sedemên vê kêmasiyê yê cûr bi cûr û derbasdar hene, lê pêwîste ku êdî ev qonaxa ji aliyê dildarên vê qadê ve gavek berî gavekê bê derbaskirin. Da ku lêkolînerên Kurd ên ayendeyê bi xebatên birêkûpêktir, kûrtir û bikîtekîr re mijûldar bibin.

Wekî di nîrxandîna û şîroveyan naverokê de jî hat ravekirin, derbarê gotinên pêşyan ên Kurmancî de xebat hê jî kême û her wiha yê ji aliyên akademîk ve wesfdar jî pir kême e. Xebatên heta niha bêhtir bi giyanekî amatorî ne û ji hewldanên parastina çand û wêjeya Kurdî pêk hatine. Ji bo ev astengî ji hole bê rakirin divê pîsporên vê qadê bîdê bal hev û komxebatan ava bikin. Da ku tenê ne di çarçoveya mijara gotinên pêşyan de, di hemû mijaran de yekîtiyek çêbibe û xebatên kêrdar derkevin holê.

Çavkanî

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1978.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Ayaz, Eyüp Sertaç, "Türk Atasözlerinde Çelişki", *Ordu Üniversitesi SBE Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2011 Ordu, ss. 833-841.
- Başaran, Uğur, "Atasözlerinin Kalıpsallığı Üzerine", *Turkish Studies*, Volume: 8/9, Summer 2013, ss. 757-770.
- Beyzadeoğlu, Süreyya, "Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye'de Türkçe ile Birlikte Arapça, Farsça ve Fransızca'da Ortak Kullanılan Atasözleri ve Deyimler", *İlmî Araştırmalar*, S. 19, 2005, ss. 23-33.
- Bozarslan, Mehmed Emin, *Jîn-Kovara Kurdî-Tirkî*, Uppsala-Sweden, 1985.
- Bulut, Faik, *Kürt Dilinin Tarihçesi*, Berfin Yay., İstanbul, 2006.
- Çalışkan, Adem, "Edebiyat Teorisi Üzerine-3: Edebiyat Teorilerinin Sınıflandırılması", *Uluslararası Sos. Arş.Drg.*, C. 5, S. 21, Bahar 2012, ss. 24-60.
- Elçin, Şükrü, "Atalar Sözü", *Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt Edebiyat (2. Baskı)*, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yay., Ankara, 1992, ss. 343-354.
- Gülensoy, Tuncer, *Kürt ve Türk ve Deyim ve Atasözleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1992.
- Hawar, Weş. Belkî, Stenbol, 2012.
- Hikmet, Bedran, "Li Gorî Teoriyên Nûjen Nêrîneke Giştî li ser Folklorê Kurdî", *Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî Dîrok, Teorî, Rêbaz, Lîteratûr, Berawirdî-1* (Ed. Ramazan Pertev), Weş. Awesta, Stenbol, 2015, r. 25-109.
- Parlatır, İsmail, *Atasözleri*, Yargı Yay., Ankara, 2008.
- Pertev, Ramazan, *Edebiyata Kurdî Ya Gelêrî Dîrok, Teorî, Rêbaz, Lîteratûr, Berawirdî-1* (Ed. Ramazan Pertev), "Danasîn û Rewşa Giştî ya Xebatên li ser Folklor û Edebiyata Kurdî ya Gelêrî", Weş. Awesta, Stenbol, 2015, r. 13-24.
- Sakaoğlu, Saim, "Atasözlerimizin Yapısı", *Türk Folkloru Araştırma Yıllığı Belleten* 1974, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, 1975, ss. 133-141.
- Tüm, Gülden, "Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü", *Turkish Studies*, Volume 5/4, Fall 2010, ss. 663-678.
- Keklik, Sadettin, "Atasözleri Sadece Gerçek ve Mecaz Anlamlı mıdır?", *MKÜ Sos. Bil. Enst. Drg.*, C. 10, S. 22, 2013, ss. 239-250.
- Urtekin, Vedat, *Li Gorî Mijaran Gotinên Pêşîyan Ên Kurdî*, Projeya Lîsansa Bilind A Bêtez, (Şwr. Ramazan Pertev), Zanîngeha Mêrdîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî Yên Li Tirkiyeyê, Mêrdîn, 2015.
- Yıldırım, Kadri, *Kürtçe Dilbilgisi*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yay., Mardin, 2012.
- Yıldırım Kadri, Pertev R., Aslan M., *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Weş. Zanîngeha Mêrdîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî, Stenbol, 2013.
- Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Özdemir Yay., Ankara, 1994.